

vedca, ktorý dokáže chápať problémy svojej špecifickej vedy pod širokým zorným uhlom potrieb socialistickej a komunistickej výstavby, bude bojovať za pravdivé poznanie sveta a za využitie vedeckých poznatkov v záujme materiálneho i kultúrneho pozdvihnutia človeka.

SITUÁCIA A VÝHLIADKY SÚČASNEJ FRANCÚZSKEJ FILOZOFIE

MILAN ZIGO

Koncom r. 1959 začal vychádzať v teoretickom časopise francúzskych marxistov *La Pensée* seriál statí Luciena Sève a *Panoráma súčasnej francúzskej filozofie*. (*La Pensée*, č. 88 až 92.) Tieto state zhrnuté dohromady tvoria vlastne ucelenú marxistickú štúdiu o zdrojoch, názorovom rozvrstvení a problémoch súčasnej francúzskej filozofie. Zaujímavá je už sama metóda tejto štúdie. Sève sa nezameriava na analýzu náhľadov jednotlivých smerov a ich vedúcich postáv, na vypočítavanie a charakteristiku jednotlivých filozofov a pod. Plne rešpektuje tézu marxizmu o nepodstatnosti mnohých rozdielov medzi rozmanitými smermi buržoáznej filozofie a hľadá hlavné prúdy, v ktorých sa rôzne filozofie zjednocujú na širšej platforme. Hľadá zároveň aj príčiny a podmienky tohto zjednotenia, ktoré sú — marxistu to nemôže prekvať — mimo filozofie, v spoločenskej podmienenosti jednotlivých smerov a filozofov, prejavujúcej sa v ich politickom zástoji, a nakoniec aj v kategóriách ich filozofie. Tak dostávame veľmi živý obraz o premenách filozofie v politických premenách Francúzska 20. stor., obraz vzdialený od každého zjednodušeného ekonomizovania. V našom stručnom informatívnom článku chceme upozorniť na niektoré závažnejšie fakty a myšlienky z tejto štúdie.¹

Analýze premien vo francúzskej filozofii 20. stor. predosiela Sève širší náčrt situácie francúzskej filozofie v 19. stor. Ukazuje, že v 19. stor. možno hovoriť o štyroch základných prúdoch: oficiálny katedrový špiritualizmus, filozofia katolíckej cirkvi, pozitivizmus a materializmus.

Katedrový špiritualizmus vydávajú idealistickí historici filozofie za domácu, francúzsku filozofiu. No tento katedrový špiritualizmus, reprezentovaný takými menami ako Royer-Collard, Cousin, Janet, Caro, Franck, Lachelier, Renouvier, Bergson a ďalší, nie je produktom domácim, ale eklektickým výtvorom. Royer-Collard nadväzuje na Reidovu škótsku školu a ďalší potom na Kanta a čiastočne i Hegla a Schellinga. Ako domáci zdroj im slúži svojrázne jednostranná interpretácia Descartovho „*cogito*“. Táto filozofia je filozofiou buržoázie po víťazstve jej revolúcie, ústupom od filozofie 18. stor. a prvým krokom v ideologickom zmierovaní sa buržoázie s náboženstvom. Dnešní buržoázni filozofi sa príliš nerozpisujú o filozofii 19. stor. a jednoducho ju vydávajú za produkt francúzskeho myslenia. Aby to však mohli urobiť, musia zamlčať materialistické 18. stor. a dokazovať priamu genetickú súvislosť 19. stor. so 17. stor. Katedrový špiritualizmus plnil významnú funkciu: bol ideologickým základom pre výchovu buržoázných kádrov. Viacerí významní reprezentanti tejto filozofie boli zároveň aj význačnými politickými činiteľmi. Je ukážkou političnosti buržoáznej filozofie aj pri všetkej jej zdanlivej odťažitosti. Základný obsah katedrového špiritualizmu, ktorý poznačil aj vyučovanie filozofie

¹ O prvej časti seriálu písala v SFČ už E. Városová, v č. 2, roč. 1960.

na francúzskych školách, vysokých i stredných, možno charakterizovať takto: „Vychádza sa z introspektívnej a reflexívnej psychológie, ktorá má poskytnúť pseudoexperimentálnu bázu pre metafyziku, tragicky zbavenú vedeckých základov, ktorej kostru potom tvorí trojica: nesmrteľnosť nehmotnej duše, existencia božia a morálna sloboda. Od tejto metafyziky sa prechádza k morálke povinnosti, ktorá podopiera všetky ekonomické spoločenské a politické imperatívy buržoázie. V tomto niet žiadnej podstatnej zmeny od Cousina po Bergsona, ba ani u väčšiny súčasných špiritualistov“ (č. 88, str. 67—68). Katedrový špiritualizmus vznikol ako ideová zbraň liberalistickej buržoázie tak proti materialistickým tradíciám, ako aj proti filozofii katolíckej cirkvi prisluhujúcej porazeným feudálom. Katolícka filozofia i cirkev sa k nemu preto v 19. stor. stavia odmietavo. Ku koncu storočia sa horlivo pripravuje na novotomistické obdobie.

Pokiaľ ide o metaralizmus, na prvý pohľad sa zdá, že vlastne vôbec neexistuje. Vskutku, ako významnejší činiteľ sa materializmus vo filozofii ani neprejavoval. Pokiaľ tu boli jeho určité náznaky, išlo o buržoázny materializmus na spôsob nemeckého vulgárneho materializmu. Bol to materializmus malej buržoázie, ktorý sa ku koncu storočia stal nástrojom antisemitizmu. No medzi robotníkmi a študentmi sa už začína šíriť marxizmus. Napriek zdanlivej bezvýznamnosti má materializmus v 19. stor. širšiu sociálnu základňu ako v predošlom storočí. Preniká totiž do prác vedcov najrôznejších odborov, do literatúry, opozičnej tlače atď.

Významné miesto vo francúzskej filozofii 19. stor. zaujíma pozitivizmus. Nie je vlastne nezávislou tendenciou, je skôr výslednicou pôsobenia základných tendencií vo filozofii tohto obdobia. Okrem jeho sociálnej podmienenosti (filozofia váhajúcich vrstiev buržoázie) sú tu aj ďalšie príčiny jeho rozšírenia. Je to najmä rýchle rastúca deľba vedeckej práce a roztržka medzi katedrovým špiritualizmom a prírodovedou. Katedrový špiritualizmus sprofanoval filozofiu a vedci nachádzajú jediné východisko v pozitivizme.

Z týchto základných prúdov vyrástla francúzska buržoázna filozofia 20. stor. Vo francúzskej filozofii sa začína dvadsiate storočie až v r. 1915—1920. Obdobie spokojného nazývania buržoázie v III. republike je zakončené prvou svetovou vojnou. Veľká októbrová socialistická revolúcia zapôsobilá aj na francúzske myslenie. Mení sa politická situácia, vzniká Komunistická strana Francúzska, marxizmus okolo r. 1930 sa začína uplatňovať vo verejných diskusiách a preniká až na univerzitu.

Vo francúzskej filozofii prebiehajú veľké zmeny, ktoré poznačili posledných asi päťdesiat rokov. Prebieha tu proces demokratizácie, politizácie a evolúcie k ľavici. Sève ukazuje tri základné príčiny týchto zmien: Sú to jednak veľké prevraty v prírodných vedách, ďalej ohromné sociálne a politické zmeny vo Francúzsku a nakoniec aj zmena v štruktúre filozofických kádrov. K tomu poslednému treba uviesť, že v priebehu uplynulého polstoročia prudko vzrástol počet tých, ktorí sa na stredných a vysokých školách oboznámili podrobnejšie s filozofiou, pričom je dôležité, že sa tieto školy (najmä stredné) stali prístupnými strednej buržoázii a dokonca i značnému počtu pracujúcich. Filozofické znalosti tým stratili bývalý aristokratický charakter. Na túto demokratizáciu vplývala iste aj skutočnosť, že volakedajších zámožných profesorov-vlastníkov vystriedali profesornámezdní pracujúci.

Namiesto bývalých štyroch základných prúdov vo francúzskej filozofii utvárajú sa v 20. stor. a existujú v súčasnosti vlastne len tri základné prúdy. Je to jednak marxistická filozofia, ďalej metafyzický idealizmus (teda rôzne transformovaný katedrový špiritualizmus plus filozofia katolíckej cirkvi) a konečne rôzne „stredné“ smery váhajúcej strednej a malej buržoázie.

Katedrový špiritualizmus bol od svojich počiatkov teoreticky neschopný. Preto v jeho rámci vznikajú stále nové -izmy, ktoré majú maskovať slabosti starých, ale zároveň

sa zaznamenáva každú chvíľu návrat k starým, pretože nové sa ukazujú ešte neudržateľnejšími. Smrťou Bergsona, Brunschvicga, Alaina a i. v r. 1940—1950 zaniká táto filozofia. V posledných tridsiatich rokoch sa vyvíja „nový francúzsky idealizmus“, na ktorého ľavom krídle je Merleau-Ponty a na pravom G. Marcel. Táto filozofia je tiež produktom dovozu. Na jednej strane je tu výrazný vplyv antikomunistických ruských emigrantov, na druhej nemecký vplyv, najmä fenomenológia a náboženský existencializmus štrasburských teologických fakúlt (po pripojení Alsaska-Lotrínska). K tomu prispúja germanizácia počas nemeckej okupácie a najnovšie vplyvy prostredníctvom Atlantického paktu a „vatikánskej Európy“. V podobe fenomenologickej metódy, ako dokazuje Sève, zavádzajú sa do súčasnej francúzskej filozofie pojmy a metóda stredovekej scholastiky. „Nový francúzsky idealizmus“ znamená úpadok aj oproti katedrovému špiritualizmu, pretože v ňom bol ešte aspoň určitý ohlas klasickej filozofie a ambícia podať ucelenú interpretáciu sveta. Niet viac veľkej buržoáznej filozofie. Fenomenológia sa obmedzuje len na teóriu poznania. A existencializmus „je iba reflexiou náboženského typu o podmienkach človeka, ale nie je ani teóriou poznania, ani morálkou a priam tak ani všeobecnou koncepciou sveta v pravom zmysle slova“ (č. 91, str. 77). Fenomenologický a existencialistický idealizmus je iba o p i s n ý. Zdanlivá konkrétnosť týchto filozofií nie je nič iné ako lipnutie na bezprostrednom fenoméne, na subjektívnom zážitku, takže filozofické úvahy pripomínajú potom intímny denník. V posledných rokoch je pozoruhodný črtajúci sa návrat k Bergsonovi.

Druhou črtou, ktorú spolu s úpadkom katedrového špiritualizmu ukazuje súčasná situácia idealizmu vo Francúzsku, sú príznaky návratu k tomizmu. V tomizme je východisko z rozdrobenosti katedrového špiritualizmu. Hlavná ťažkosť návratu k tomizmu je v tom, že tomizmus je v 20. stor. netvorným anachronizmom. Priame pôsobenie cirkvi vo Francúzsku sa stretáva s ťažkosťami. Preto sa snaží zatiaľ pôsobiť aj prostredníctvom nastrčených filozofií. Podporuje všetko, čo vedie od materializmu ku katedrovému špiritualizmu a od tohto ku katolíckej ortodoxii, prenasledujúc to, čo iba nedávno chválila. Bergsonizmus a fenomenológiu nazýva Sève „robotníckymi kňazmi filozofie“. Cirkev sa usiluje v meradle atlantickej Európy zjednotiť a dostať pod svoj vplyv pomocou určitého druhu novopozitívizmu, zdanlivo vedeckého a laického, všetkých ľavicových filozofov, ktorí ešte neboli beznádejne získaní pre marxizmus. Potom na základe konkordátu tohto širokého prúdu s pravičiarskymi špiritualistickými filozofmi (ovplyvnenými silne tomizmom) by sa jej podarilo znovuoživotiť moderný ekvivalent stredovekého kresťanstva. Vo Francúzsku uskutočnenie tohto plánu je zatiaľ sťažené tým, že sa tu pozitívizmus v tomto storočí zrútil pod náporom marxizmu. O tejto tendencii cirkvi svedčí i okolnosť, že pri Comtovom výročí (1957), ktoré prešlo takmer bez povšimnutia, si na Comta vo väčšom meradle spomenuli iba katolícki filozofi. E. Gilson o ňom písal ako o „filozofovi ducha“, „veľkom Európanovi“, ktorého ciele vraj neboli z tohto sveta. Je pozoruhodné, že v týchto snahách prichádza cirkvi na pomoc aj sociálna demokracia. Z tohto hľadiska nám jasne vystúpi nesmierny význam boja francúzskych komunistov o zachovanie laickej školy.

V súčasnej francúzskej filozofii je aj viac pokusov o „zlatú strednú cestu“. Po pozitivistických pokusoch postaviť medzi materializmus a idealizmus vedu ostali dnes vo francúzskej filozofii iba úbohé pozostatky a základňu pozitívizmu, stále ešte významnú, tvoria v podstate už len vedci. Asi od tridsiatych rokov sa dostáva do popredia hegeliansky pokus vytvoriť „nové hľadisko“ vo filozofii, akúsi syntézu prekonávajúcu protirečivosť téz materializmu a idealizmu. Zabúdajú, že nie všetky protirečenia možno prekonať ich syntézou. Materializmus a idealizmus ako protiklady sú iba zdanlivo rovnocenné. Len tí, ktorí pochopili marxizmus ako abstraktný materializmus, t. j. tí, ktorí ho nepochopili,

chcú prekonať tento protiklad. Hľadanie tretieho hladiska vo filozofii je príznačné pre stredné vrstvy buržoázie práve tak, ako je pre ne príznačné hľadanie tretej sily v politike.

Keď sa hovorí o treťom hladisku, zaujímavý je osud pozitivizmu vo francúzskej filozofii. Rozpadol sa na dve krídla. Právě krídlo splynulo postupne s katedrovým špiritualizmom. Lavica bola medzi dvoma vojnami silne ovplyvnená marxizmom a kloní sa k nemu. V spojitosti so zámermi katolíckej cirkvi je dôležitý boj proti pozitivizmu. V tomto smere sú veľmi významné útoky proti pozitivizmu zo strany pokrokových nemarxistických filozofov (Caullery, Chauchard a najmä G. Bachelard, ktorého príbuznosť s marxizmom a pokrokovosť Sève zvlášť vyzdvihuje).

Tretie hladisko, včítane pozitivizmu, presúva sa stále viac doľava, bližšie k proletariátu. Tento presun doľava je presunom vo filozofickom a nie sociálnom či politickom zmysle. Teoreticky je dôsledkom úpadku katedrového špiritualizmu. Jednotlivé školy bližšie sa k marxizmu si vyhradzujú voči nemu rôzne pripomienky, niektoré časti z neho vylučujú a nahrádzujú buržoáznymi idealistickými náhľadmi. Za ľavú skupinu medzi týmito smermi označuje Sève ateistický existencializmus, „marxizujúcu fenomenológiu“ (la piénoménologie marxisante) a neohegeliánstvo, pravú skupinu tu tvorí kresťanský personalizmus a evolucionizmus Teilhardov. K tomu výpočtu treba pripojiť ešte racionalistickú dialektiku Bachelardovu a revizionizmus. Tieto filozofie znamenajú vo svojom úhrne podstatný pokrok proti klasickým doktrínam začiatku 19. stor. a svojim humanizmom, ako i jasnosťou pohľadu pripomínajú do určitej miery 18. stor. S marxizmom majú spoločné to, že (1) sú to filozofie kritické, ktoré posudzujú formy buržoázných podmienok ľudskej existencie, ďalej to, že (2) skoncovali, alebo majú k tomu tendenciu, so špekulatívnymi formami oficiálnej filozofie, a konečne, že (3) vo svojej konštruktívnej časti sa všetky tieto filozofie rozchádzajú s buržoáznym individualizmom a ukazujú, že humanizmus a socializácia sú neoddeliteľné. Ich výhrady proti marxizmu spočívajú v tom, že ho obviňujú, že nerozvíja a ani nechápe viaceré svoje základné pojmy, že sa stal sterilným, pričom jediné tvorivé myslenie pripisujú sebe. Sú to obvyklé obviňovania z dogmatizmu. Najzávažnejšie obvinenie formulujú vo výčitke, že marxizmus „zabudol na človeka“. Sève ukazuje, že ak niekto niečo zabudol, zabudli oponenti marxizmu študovať diela marxistov. Človek, ktorého sa dovoľávajú, je starý človek špiritualizmu a nie skutočný človek. Toto staré chápanie človeka súvisí s vedeckou nekultúrnosťou týchto mysliteľov. Ignorovanie vedy je u týchto filozofov častým zjavom. To, čo chýba filozofom tretieho hladiska, je duch proletárskej strany. Sami sa od neho odrezali svojim pojmom oslobodenia.

Strana je učiteľkou marxizmu. Stav, minulosť i vyhliadky marxizmu vo Francúzsku sú toho dokladom. Roku 1913 Bergson, Poincaré a ďalší pochovávali materializmus. O dvadsať rokov neskôršie prijala Sorbonna prvé marxistické doktorské tézy (A. Cornu), veľkí fyzici sa začali orientovať smerom k dialektickému materializmu, marxizmus sa stal centrom francúzskeho filozofického, kultúrneho a ideologického diania. A to aj napriek prekrúcaniu a ohováraníu, ktoré sa udomácnilo aj v učebniciach filozofie pre stredné školy, a iným prejavom „slobody názoru“. Ani fašizujúce snahy, pokusy o odstránenie marxistických učiteľov filozofie a pod. nenesú očakávané úspechy. Pod tlakom objektívnych okolností, najmä vlastného zbedačovania, stále viac intelektuálov vidí v marxizme nositeľa humanizmu a pokroku. Marxistická filozofia je nepotlačiteľná preto, lebo je filozofiou jednej spoločenskej triedy — proletariátu. Význam strany pre marxistickú filozofiu spočíva v tom, že logickou súčasťou tejto filozofie je prechod od teórie k reálnemu boju o novú spoločnosť, ktorý je, samozrejme, bez strany nemysliteľný. Spojenie filozofie s bojom strany podmienilo aj rozmach a všeobecné oboznámenie sa (popularizáciu) s marxistickou filozofiou a dokonca i so starším materializmom. Pod vplyvom

marxizmu ako prvej organizovanej filozofie v krajine je buržoázna filozofia nútená často prehodnocovať svoje názory zo súťažných dôvodov. Tak sa stal marxizmus významným činiteľom filozofického vývinu. Sève odpovedá na Sartrovu tézu, že marxizmus sa vo svojom vývine zastavil, o čom má svedčiť aj malá knižná produkcia marxistov. Ukazuje, že príčiny nie sú tam, kde ich vidí Sartre. Jednak vysoké školy nevychovávali k marxizmu, ale proti nemu. Ďalej marxista je nielen teoretik, ale aj intelektuál-bojovník, ktorý musí veľa úsilia vynaložiť na politiku, pedagogiku i polemiku s odporcami. A nakoniec celá generácia vynikajúcich marxistov (Politzer, Solomon, Mougín a iní) bola fašistami vyvrazená. Čo by bolo s francúzskym existencializmom alebo personalizmom, keby na Mont-Valérien boli zastrelení Sartre alebo Mounier? Kto by písal vrcholné diela týchto smerov? Dnes sa však tvoria i organizačné predpoklady (napr. Union des étudiants communistes alebo Centre d'études), aby prekážky väčšej teoretickej činnosti marxistov boli v blízkej budúcnosti prekonané.

V závere rozvíja Sève niektoré teoreticky závažné a veľmi podnetné myšlienky o „konci filozofie“ a o úlohách filozofie všeobecne a vo Francúzsku zvlášť. Viacero cenných postrehov takéhoto druhu je i na iných miestach štúdie, žiaľ, v stručnom prehľade ich nebolo možné ani nadhodiť.

V čom vidí Sève budúcnosť filozofie? Jednak je to riešenie nových problémov, ktoré pred ľudstvom nastolí ďalší vývin (a v rámci toho i hlbšie riešenie problémov starých). Ďalej filozofia bude vždy slúžiť ako základ intelektuálneho formovania ľudí na najvyššej úrovni. To sú základné, dlhodobé úlohy filozofie. Okrem toho má filozofia aj dve prechodné funkcie: Jednak funkciu, ktorú nazýva Sève likvidátorskou, t. j. pomôcť psychologickým a spoločenskovedným disciplinám (etika) stať sa definitívne vedami a prestať byť prívieskom filozofie, čím sa zabráni reakčnému a pozitivistickému parazitovaniu na týchto mladých vedách. A jednak je to funkcia polemická. Sève ukazuje, že tvrdenie buržoáznych filozofov, že s marxistami nemožno diskutovať, pretože nepripúšťajú ani najmenšiu relativizáciu svojho učenia, je nesprávne. Práve preto, že marxizmus je vedeckou filozofiou, možno s ním zásadne a plodne diskutovať. Predsa plodne sa dá diskutovať len vtedy, ak filozofický názor nie je subjektívnou mienkou, od ktorej možno kedykoľvek ľahko ustúpiť, ale naopak, ak je vedeckou pravdou. Treba si uvedomiť, že základom každej dobrej diskusie je skúsenosť. Teoretickou a praktickou skúsenosťou dvadsiateho storočia je rast prevahy dialektického materializmu v teórii a socializmu v praxi.

NA OKRAJ PUBLIKÁCIÍ O VZŤAHOCH MEDZI MUŽOM A ŽENOU

DAMIÁN KOVÁČ

V posledných rokoch dostali sa u nás otázky lúboštných, manželských a rodinných vzťahov, patriace predovšetkým do osobného života ľudí, aj na širšie verejné fórum. Začalo sa o nich diskutovať v rozličných časopisoch (Smena, Mladá fronta, Práca, Kulturný život, Literárne noviny), rozprúdila sa o nich intenzívna osvetová činnosť (rozhlasové a verejné prednášky, večery otázok a odpovedí o priateľstve, láske a manželstve), v porovnaní s predchádzajúcimi rokmi venovala sa im väčšia pozornosť aj v umení (Kohoutove divadelné hry, Očenáškov román *Rómeo, Júlia a tma*, Mináčov *Dlhý čas čakania*, Bednárov *Sklenný vrch*, ďalej filmy *Posledný návrat*, *Túžba* atď.).